

Др Петар Драгишић

СФРЈ – ИТАЛИЈА: ПОСЛЕДЊИ ТИТОВ ДОПРИНОС БИЛАТЕРАЛНОЈ САРАДЊИ*

Апстракт: У чланку су анализирани разговори Јосипа Броза Тита и италијанског председника Сандра Пертинија октобра 1979. године. Истраживање представља покушај да се анализом дискусија на самиту Броз–Пертини дâ допринос бољем разумевању односа Италије и Југославије крајем седамдесетих година и ставова Београда и Рима о тада актуелним глобалним темама. Рад је базиран на документацији Кабинета председника Републике, која се чува у Архиву Југославије.

Кључне речи: Југославија, Италија, Тито, Пертини, 1979. година

Односе Југославије и Италије у првим годинама после Другог светског рата карактерисало је снажно непријатељство, узроковано пре свега граничним спором две земље. Тршћанско питање, отворено у завршној фази Другог светског рата, у годинама и деценијама које су уследиле оптерећивало је две земље и онемогућавало нормализацију односа Београда и Рима. С обзиром на чињеницу да су се Југославија и Италија на крају Другог светског рата нашле у интересним сферама супарничких сила, гранични спор између њих превазилазио је билатералне оквире, попримивши већ на самом почетку кризе глобалне, хладноратовске димензије. Није отуда ни најмање необично да је Винстон Черчил у фамозном говору у Фултону (Fulton, Missouri), марта 1946. управо Трст означио као најјужнију тачку новонастајуће *гвоздене завесе*.¹

* Рад је настао у оквиру пројекта *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О тршћанском питању видети, поред осталог: Bogdan С. Novak, *Trieste 1945–1954. La lotta politica, etnica e ideologica*, Ugo Mursua Editore, 2013; Giampaolo Valdevit, *Il dilemma Trieste. Guerra e dopoguerra in uno scenario europeo*, Librerie Editrice Goriziana, 1999; Marina Cattaruzza, *L'Italia e il confine orientale 1866–2006*, Società editrice il Mulino, 2007; Miljan Milkić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947*, Beograd, 2012; Dragan Bogetić, Bojan Dimitrijević, *Tršćanska kriza 1945–1954. Vojno-politički aspekti*, Beograd, 2009.

Не треба, разуме се, потценити ни деструктивно дејство неких других фактора на развој југословенско-италијанских односа после Другог светског рата. Ту, пре свега, треба поменути негативна историјска искуства из ближе и даље прошлости: ривалство два суседа у међуратном периоду, италијанско учешће у окупацији Југославије током Другог светског рата, као и репресивне поступке Југословена према припадницима италијанске националне мањине после капитулације Италије.

Значајан искорак у решавању тршћанског питања представљао је Меморандум о сагласности, којег су 5. октобра 1954. у Лондону потписали Владимир Велебит и италијански амбасадор у Великој Британији Манлио Брозио. Споразумом је санкционисана подела Слободне територије Трста (*Territorio libero di Trieste*), при чему је Зона А додељена Италији, а Зона Б Југославији. Ипак, провизорност карактера лондонског споразума и надаље је доводила до спорова и успоравала приближавање две земље. Разграничење две државе формализовано је тек уговором у Осиму, код Анконе, склопљеном крајем 1975. године.

Лондонски меморандум о сагласности омогућио је постепену нормализацију односа Београда и Рима. Томе је свакако допринела и радикална промена југословенске спољнополитичке оријентације после сукоба са Москвом и совјетским сателитима 1948. године. Излазак Југославије из совјетске сфере утицаја одузео је италијанско-југословенским односима хладноратовски карактер, будући да је 1948. гвоздена завеса „померена“ на источне границе Југославије. Опрезно приближавање Југославије Западу подстицало је и охрабривало политичке елите у Београду и Риму да ојачају билатералне односе. Нормализацију односа Југославије и Италије пратили су и чести билатерални контакти на највишим нивоима. Новембра 1965. ондашњи италијански премијер Алдо Моро посетио је Југославију. Радило се о првој посети једног италијанског председника владе социјалистичкој Југославији. Почетком 1968. у посети Италији боравио је тадашњи шеф југословенске владе Мика Шпиљак. Наредне године Београд су посетили италијански министар спољних послова Пјетро Нени, те председник Италије Ђузепе Сарагат. Овај низ значајних политичких контаката кулминирао је марта 1971. посетом југословенског председника и партијског лидера Јосипа Броза Тита Италији.

Значајан допринос интензивирању билатералних односа и јачању међусобног поверења између Београда и Рима дао је међународни контекст. Совјетска интервенција у Чехословачкој 1968. изазвала је велику забринутост у Београду. У том периоду Рим је показао висок

степен солидарности са Београдом, будући да је безбедносни интерес Италије био да Југославија задржи функцију својеврсне тампон-зоне према совјетској, комунистичкој, империји. У наредним годинама уследила је завршна етапа преговора о коначном разграничењу две државе, што је довело до споразума у Осиму, новембра 1975. године.

Показатељ нове етапе у односима Југославије и Италије (као и Аустрије и Италије) био је и институционализовани покушај унапређења регионалне сарадње у троуглу Италија–Југославија–Аустрија, крајем седамдесетих година. Заједница Алпе-Адрија (*Comunità di lavoro Alpe-Adria*), која је договорена у Венецији крајем 1978, обухватила је пограничне регионе три државе: италијанске регије Фриули-Венеција Ђулија и Венето, аустријске покрајине Коруску, Штајерску и Горњу Аустрију, као и северозападне републике бивше Југославије – СР Словенију и СР Хрватску.²

*

Алесандро-Сандро Пертини је на функцију председника Италије дошао у позним годинама. Рођен је 25. септембра 1896. у малом селу у провинцији Савона (Лигурија). За седмог председника Републике Италије изабран је јула 1978. у једном од најделикатнијих тренутака модерне италијанске историје, само два месеца после убиства Алда Мора и месец дана после демисионирања дотадашњег председника Ђованија Леонеа, уплетеног у корупционашку Локхид-аферу. Током самог избора исказана је снажна подршка новом председнику. Од 955 електора, чак 832 дала су подршку ратном ветерану.³

У атмосфери побољшаних билатералних односа италијански председник Сандро Пертини посетио је октобра 1979. године Југославију и том приликом два дана провео у разговору са југословенским председником Јосипом Брозом Титом. Два председника разменила су мишљења о тада најактуелнијим питањима односа две земље,

² За више информација о односима Италије и Југославије после Другог светског рата видети прегледе билатералних односа у радовима Масима Букарелија и Дућана Монцалија: Massimo Bucarelli, *La „questione jugoslava“ nella politica estera dell'Italia repubblicana (1945–1999)*, ARACNE editrice, 2008; Luciano Monzali, „La questione jugoslava nella politica estera italiana dalla prima guerra mondiale ai trattati di Osimo (1914–75)“, *Europa adriatica. Storia, relazioni, economia* (a cura di Franco Botta, Italo Garzia), Gius. Laterza&Figli, 2004, str. 15–72. О односима Италије и Југославије крајем шездесетих и почетком седамдесетих година видети: Saša Mišić, „Jugoslovensko-italijanski odnosi i čehoslovačka kriza 1968. godine“, 1968 – *Četrdeset godina posle*, Zbornik radova, Beograd, 2008, str. 293–312; Saša Mišić, „Poseta Josipa Broza Tita Italiji 1971. godine“, *Tito – viđenja i tumačenja*. Zbornik radova, Olga Manojlović Pintar (ur.), Beograd, 2011, str. 505–521.

³ Giuseppe Mammarella, *L'Italia contemporanea 1943–2011*, Mulino, 2012, str. 423.

као и о „горућим“ глобалним проблемима. Записници са састанака два лидера откривају њихове ставове о читавом низу важних спољно-политичких тема, али и сведоче о ондашњем нивоу односа Југославије и Италије. Иако је од свог југословенског саговорника био тек четири године млађи, Пертини се налазио на почетку свог председниковања. Са друге стране, југословенски лидер налазио се на самом крају своје политичке и животне биографије. Већ у јануару 1980, само три месеца након сусрета са италијанским председником, Броз је подвргнут деликатним хируршким интервенцијама, да би драстично погоршање његовог здравственог стања 4. маја исте године довело до смртног исхода.

У југословенском документу састављеном уочи посете италијанског председника Југославији анализирани су односи две земље, као и кључни проблеми италијанске спољне политике и унутрашњег развоја југословенског западног суседа. Када је реч о италијанској спољној политици, у документу Службе за спољнополитичка питања Кабинета председника Републике подвучен је висок степен италијанске лојалности НАТО-у и савезништво са САД-ом, али и чињеница да се Рим залаже за „попуштање напетости и најширу међународну сарадњу“. Такав став италијанске дипломатије је у југословенском документу протумачен као последица комбинације италијанских привредних, безбедносних и политичких интереса: „Њој то (попуштање глобалне затегнутости – П. Д.) треба због сопствене безбедности, неометаног увоза сировина и енергије, експанзије извоза, унутрашњег демократског развоја и очувања услова за аутономније деловање на међународном плану.“ Однос Италије према „кризним жариштима“ у свету био је „углавном на линији политике Запада“. Посебно је наведено залагање Италије за компромисна решења на Блиском истоку и на рогу Африке. Подвучена је подршка споразумима из Кемп Дејвида и италијански став о потреби укључивања ПЛО у мировни процес. Италијанско залагање за сарадњу на простору Медитерана се, према југословенским оценама, кретало „углавном у оквиру генералног курса политике Запада“.⁴

Италијанску унутрашњу политику уочи Пертинијеве посете Југославији обележила је, према југословенским оценама, „дубока криза институција буржоаске демократије“. С тим у вези наведени су проблеми развоја југа Италије, висока незапосленост и инфлација, продубљивање социјалних разлика, криза парламентаризма и „тала-

⁴ Архив Југославије (АЈ), Кабинет председника Републике (837), I-3-a/44-66, КПР/Служба за спољнополитичка питања – Информација о политици Италије и југословенско-италијанским односима поводом званичне пријатељске посете председника Републике Италије Сандра Пертинија, Београд, 7. октобра 1979.

си тероризма“, који је кулминирао убиством Алда Мора. Наведено је да је негативан став конзервативног крила демохришћана (Democrazia Cristiana) навео комунисте (Partito Comunista Italiano) да одустану од подршке влади, што је довело до њеног пада. Изнето је да су комунисти оријентисани ка јачању левих снага и савезништво са социјалистима.⁵

У југословенском документу дата је наглашено позитивна оцена развоја југословенско-италијанских односа: „Југословенско-италијански политички односи последњих година развијали су се узлазном линијом, тако да су постали узор добросуседске сарадње земаља са различитим унутрашњим системом и међународним положајем.“ Подвучен је значај уговора у Осиму, као „солидне и дугорочне основе за унапређење и проширење међусобне сарадње.“ Као доказ интензивирања билатералних односа наведени су бројни контакти високих званичника две земље у годинама које су претходиле Пертинијевој посети Југославији – сусрети министара спољних послова две земље Минића и Форланија 1977, посета председника Сената Аминтореа Фанфанија скупштини СФРЈ, посета италијанских парламентарараца Југославији средином 1978, посете Југославији министра унутрашњих послова Роњонија и шефа дипломатије Форланија, као и потоњи сусрет министара спољних послова у Њујорку.⁶

Посебно место у документу Службе за спољнополитичка питања посвећено је економској сарадњи две земље у периоду уочи посете италијанског председника Југославији. Закључено је да је Италија, после Совјетског Савеза и Савезне Републике Немачке, најважнији спољнотрговински партнер Југославије. Подвучено је да она, после Совјетског Савеза, заузима друго место у југословенском извозу. У документу је изнет податак да је укупна размена између две земље 1978. износила милијарду и 358 милиона долара (531 милион долара југословенски извоз у Италију/827 милиона долара увоз из Италије).⁷

Када је реч о мањинским питањима, у југословенском документу је оцењено да постоји простор за побољшање положаја Словенаца у Италији, и то у погледу употребе словеначког језика у јавној комуникацији, те економског положаја тамошње словеначке заједнице. Наведено је и да је италијанска страна такође имала одређене захтеве у вези са положајем италијанске мањине у Југославији. Тражен је, између осталог, бољи наставни кадар за италијански језик, побољшање пријема Радио-

⁵ Исто.

⁶ Исто.

⁷ Исто.

телевизије Копер у Хрватској, финансијска помоћ за мањинску издавачку делатност Италијана у Југославији.⁸

У документу Кабинета председника Републике у вези са посетом Пертинија стављен је акценат на интерес обе државе за интензивирањем билатералних односа. Развој односа са Југославијом за Италију је од прворазредног значаја, а изнето је и очекивање да ће и Пертини лично дати свој допринос том развоју. Поред тога, наглашена је и важност добрих односа са Италијом за различите аспекте развоја социјалистичке Југославије: „Развијање пријатељских веза и свестране сарадње са независном, несврстаном, самоуправном и стабилном Југославијом је, из спољнополитичких и унутрашњих разлога, од великог је значаја за Италију. Треба очекивати да ће и Пертини лично – с обзиром на његова демократска убеђења и активну улогу у антифашистичкој борби – подстицати даље позитивне токове у југословенско-италијанским односима у духу Осимских споразума (...) Развој добрих односа са Италијом од значаја је за наше политичке, економске и друге интересе. Односи са Италијом су важна компонента безбедности и међународне позиције СФРЈ. У томе доследна реализација Осимских споразума у свим областима има прворазредни значај. Разговори друга председника са Пертинијем ће свакако допринети да се југословенско-италијански односи даље консолидују и да се створе још повољнији услови за дугорочну и свестрану сарадњу.“⁹

Броз и Пертини о светској политици

Разговори два председника вођени су у Београду 11. и 12. октобра 1979. године. Дискутовано је у присуству делегација две земље. Југословенски тим чинили су, између осталих, Лазар Колишевски, Сергеј Крајгер и Јосип Врховец, док је у италијанској делегацији највиши рангирани дипломата био министар спољних послова Франко Марија Малфати. Већи део разговора посвећен је „горућим“ глобалним питањима, и то пре свега ситуацији на Блиском истоку и у Индокини, док су билатералне теме на дневни ред дошле другог дана самита.

Састанак је отворио италијански председник, који је изразио задовољство споразумима у Кемп Дејвиду, које су 1978. године потписали председници Израела и Египта, Менахем Бегин и Анвар ел Садат. Пертини је указао на неопходност поштовања палестинских интереса: „Оно што ме веома забрињава, а мислим и Југославију, то је ситуа-

⁸ Исто.

⁹ Исто.

ција на БИ (Блиски исток – П. Д.). Ми смо прихватили споразум у Кемп Дејвиду, али мислимо да је ипак најважније пре свега да се реши питање Палестинаца. Јер, док то питање не буде решено, на Блиском истоку свакако неће доћи до мира. Палестинаца има око четири милиона и 200.000, и они се данас налазе у ситуацији у којој су се некада налазили Јевреји, тј. без отаџбине. Ја тражим да и Палестинци добију своју отаџбину, исто као што сам то тражио својевремено и за Јевреје.“ Пертинијеве оцене кемпдејвидских споразума потврдио је и министар Малфати. Он је додао и очекивање да је то „тек први корак ка глобалном споразуму на Блиском истоку, у коме би требало да узму учешћа све заинтересоване стране, уз примену принципа као што су неупотреба силе, гаранције независности и безбедности земаља“. И Малфати је истакао да је, када је реч о мировном процесу на Блиском истоку, за италијанску страну питање права палестинског народа „од основног значаја“.¹⁰

Броз се у својој реплици није експлицитно изјаснио о споразумима у Кемп Дејвиду, али је навео да се на конференцији несврстаних у Хавани успротивио иницијативи арапских земаља да се због неконсултовања арапских земаља у вези са споразумима са Израелом, Египат искључи из покрета несврстаних: „Био је јак отпор гледишту да се Египат искључи из несврстаног покрета од стране већине афричких држава, па и неких других, а и ми смо такође тако мислили. Арапи су предлог објашњавали тиме да је Садат закључио споразум у Кемп Дејвиду без знања, без консултација са Арапима, иако су и други били у рату са Израелом. Значи није се консултовао са њима, значи прекршио је принцип за који мислим да није тачан. Јер ствар је једне земље да предузме све могуће да дође до мира. Он је погријешно што се није консултовао, али се не може то ставити под принцип несврставања, јер свака земља има право да води своју спољну политику. Према томе, Садат је погријешно што се није савјетовао, али је погријешно према арапским земљама, а не против принципа несврставања. И ту смо направили компромис – да се и то поново размотри на састанку министара спољних послова кроз годину дана.“¹¹

Расправу о Кемп Дејвиду закључио је италијански председник поновним одобравањем споразума и Садатове улоге у преговорима:

¹⁰ АЈ, 837, I-3-a/44-66, Стенографске белешке са разговора Председника Републике Јосипа Броза Тита и Председника Републике Италије Сандра Пертинија, одржаних 11. и 12. октобра 1979. године са почетком у 11:30 часова у Белом Двору на Дедињу – Београд.

¹¹ Исто.

„Слажем се са оним што сте говорили о арапским земљама. Арапске земље нису подржале председника Садата. Председник Садат је можда погрешно, али свакако морамо признати да је он био тај који је покушао да на неки начин створи мир на Блиском истоку. Ми можемо само да пожелимо да арапске земље ревидирају свој став и да дају подршку председнику Садату.“¹²

Првог дана самита Броз–Пертини југословенски председник се дотакао и питања вијетнамске интервенције у Кампуџији и успостављања Народне Републике Кампуџије. Броз је поновио југословенско неслагање са вијетнамском кампањом у Кампуџији, нагласивши неопходност поштовања суверенитета других земаља. Пертини је додао да су и „италијанска влада и народ“ такође били против вијетнамске кампање. Југословенски лидер је казао да не осуђује свргавање режима Пола Пота, већ начин на који се то десило. Навео је и да се не слагаже са Москвом око ових догађања и говорио о дипломатској борби на конференцији у Хавани око учешћа супротстављених струја из Кампуџије:

„На самиту у Хавани обухваћени су сви проблеми који постоје данас у свијету. Једно од најтежих питања је било питање Кампуџије. Ми смо осудили вијетнамски напад на Кампуџију. Ми смо осудили не зато што је Пол Пот тамо главни, него због тога што је то принцип немијешања у унутрашње ствари. Ако би се тај принцип нарушио и остварило право мијешања сваке државе у унутрашње ствари друге државе, куд би дошли, то би био рат.

Представници нове владе, коју је Вијетнам ‘инсталирао’ у Кампуџији су говорили да је Пол Пот вршио геноцид, што се ја слажем. Ми се слажемо да је он вршио немогуће ствари. Али, не ради се о томе. Ради се о принципу. Ми нисмо бранили Пол Пот-а, напротив, желимо да чим прије нестане са тог мијеста, па да се нађе други човјек или друга екипа. Када би тај принцип био ликвидираан, онда се не би видео крај, свака јача елита би имала право да се меша у ствари других земаља.

Ја сам о томе разговарао и у Москви и изложио сам наша гледања на то питање, али се ту нисмо сложили. Ја сам чврсто стајао на томе да се тај принцип мора очувати, јер би онда ту доктрина ограниченог суверенитета побиједила.

Нама у Хавани није било лако. Ми смо тамо водили јако тешку борбу. На крају смо нашли компромисно ријешење, да не буде присутна ниједна делегација на конференцији несврстаних, ни представници Пол Пот-а, ни Самрина (Хенг Самрин – кампуџијски лидер по-

¹² Исто.

сле вијетнамске интервенције – П. Д.) и да буде ‘празна столица’, као и да ће се читава ствар опет испитати на конференцији министара спољних послова.”¹³

Чињеница да се сусрет Јосипа Броза и Сандра Пертинија одиграо само месец дана после конференције несврстаних у Хавани, последње којој је присуствовао југословенски лидер, свакако је допринела да се на дневном реду сусрета два председника нађе и овај покрет и југословенска улога у њему.¹⁴ Шеста конференција несврстаних у Хавани представљала је поприште отвореног сукоба две концепције спољнополитичког усмерења покрета, будући да се Броз одлучно супротставио Кастровој идеји о приближавању совјетском блоку. Југословенски председник информисао је свог италијанског саговорника о основним темама шестог самита несврстаних. Броз је посебан акценат ставио на превагу своје „конзервативне“ струје, чија се концепција даље оријентације базирала на изворним принципима покрета несврстаних. Занимљиво је да током састанка са Пертинијем и члановима италијанске делегације југословенски председник није поменуо Фидела Кастра, иако је њихово ривалство у вези са питањем односа покрета несврстаних према блоковима обележило самит у Хавани. Тито је Италијане упутио и у предисторију конференције у Хавани, информисавши госте из Рима о интензивној југословенској дипломатској активности, која је имала за циљ добијање подршке за свој концепт политике несврставања:

„Прије те конференције, две-три године, је такорећи престао интерес неких земаља за несврставање. Биле су пасивне. То је у свјетској штампи изазвало извјесне коментаре и предвиђања да ће се код првог састанка несврстани распасти, јер постоје две групе, тзв. прогресисти и тзв. конзервативни, међу које би требало да спада и Југославија. Према томе, ми смо задњих година вршили врло интензивне припреме. Многи руководиоци највиших форума наше земље посјетили су масу земаља Африке, Азије итд. Ми смо нарочито настојали да упознамо све шефове несврстаних земаља о томе да се ми не можемо сложити са мијењањем принципа које смо зацртали у Београду 1961. године (...)

Упркос покушају да се разбију несврстане земље, све већи број земаља се јавља да ступа међу несврстане, тако да је овог пута било 10 или 12 шефова држава више него на конференцији у Коломбу.

¹³ Исто.

¹⁴ О Брозовом учешћу на конференцији несврстаних у Хавани видети: Vladimir Petrović, „Havana 1979. Labudova pesma Titove lične diplomatije“, *Tito – viđenja i tumačenja*, Olga Manojlović Pintar (ur.), Beograd, 2011, str. 416–435.

Ја сам лично посјетио неке арапске земље и земље Магреб-а, а и неке у Азији. Размијенили смо мишљења. Ја сам излагао наше ставове и сви су се сложили са мном, тако да је на самиту у Хавани, гдје се очекивао да ће тзв. прогресисти добити већину, испало сасвим обрнуто – огромну већину смо добили ми, тј. на крају смо постигли консензус код декларација и неких резолуција. Разумије се да међу тако великим бројем, скоро око 100 држава, ако изузмемо посматраче, а свих скупа је било око 120, има различитих мишљења. Али, побједила је здрава мисао да несврстани треба да сачувају своје јединство, а то могу само на принципима које смо већ били зацртали у Београду. Јер, несврстани данас играју улогу стабилизационог фактора у свијету. То није само савјест човјечанства, то је и будућност (...)

Једном речју, ми смо задовољни како се завршила конференција у Хавани, јер је огромна већина ствари завршена консензусом. Видите, ми смо били против тога да несврстане земље буду неки природни савезник једног блока. Године 1961. је један од главних принципа била борба против блокова. Када постоје два блока, не може се само један сматрати блоком, јер би то страховито пореметило равнотежу у свијету, а то би имало недогледне посљедице. Ми ћемо и даље водити ту борбу против блоковске политике.¹⁵

Пертини је у вези са тим ставио акценат на југословенски допринос спречавању да конференција у Хавани доживи крах. Осим тога, италијански председник је говорио и о потенцијално важној улози покрета несврстаних у смањењу глобалне напетости:

„То што конференција несврстаних земаља у Хавани није пропала, а што је могло да се деси према ономе што смо ми успели да сазнамо и што нас је бринуло, то је било само захваљујући Вашој одлучности и мудрости, председниче Тито. То је оцена наше владе и наших политичара. Нема сумње да је велики значај несврстаних земаља. Мислим да управо несврстане земље могу да одиграју велику улогу у уравнивању односа између два блока и да је у томе њихов највећи значај. Мислим да се сви у томе слажемо. (...) Ми знамо да је борба на конференцији у Хавани била веома тешка, али Ви сте је, председниче Тито, са великом одлучношћу савладали. (...) На крају бих подвукао да несврстане земље, по мом мишљењу, не треба да буду ‘тампон’ између два блока, јер историја је показала да ти ‘тампони’ обично буду прегажени

¹⁵ АЈ, 837, I-3-a/44-66, Стенографске белешке са разговора Председника Републике Јосипа Броза Тита и Председника Републике Италије Сандра Пертинија, одржаних 11. и 12. октобра 1979. године са почетком у 11:30 часова у Белом Двору на Дедињу – Београд.

од стране великих блокова. Оне треба да буду активни чинилац у светским збивањима, што потврђује приступање све већег броја земаља не-сврстаном покрету. (...) Хтео бих да завршим са тиме да Вам, председниче Тито, поново кажем да са једнаком одлучношћу наставите Ваше деловање на јачању и усмеравању политике несврстаности, јер тиме несумњиво доприносите миру у свету.“¹⁶

Једно од тада глобалних питања поменутих током разговора Броза и Пертинија била је и иранска револуција. Италијански председник је на састанку са Брозом изразио забринутост због догађаја у Ирану. Он је оштро критиковао претходну власт у Техерану, пребацујући јој висок степен корумпираности, али је осудио и „фанатичну религиозност“ новог режима у Ирану, констатујући да је „сваки фанатизам реакционаран“ и да „не може побољшати стање“.¹⁷

Билатералне теме самита

Другог дана самита Тито–Пертини дневним редом доминира-ла су питања везана за односе две земље. У дискусији су највише учествовали шефови дипломатија Југославије и Италије – Јосип Врховец и Франко Марија Малфати – који су претходно на посебном састанку разговарали о низу међународних и билатералних тема. На почетку састанка југословенски председник је указао на неопходност да се детант не ограничи на односе два блока, већ да прерасте у глобални феномен. У том смислу Броз је и односе Италије и Југославије навео као пример детанта и споразумевања. Изразио је задовољство развојем односа две земље, али је и нагласио потребу да се билатерални односи „учврсте и прошире“. Броз је казао да је посета Пертинија имала велики ехо у обе земље и препоручио даље интензивирање билатералних контаката: „Сматрам да би у будуће између нас морали имати чешће контакте, поруке итд. У првом реду то могу да раде министри иностраних послова, а када треба, и ми шефови држава можемо да размијенимо мишљења. Ми то практикујемо са многим земљама, нарочито ако ту и тамо искрсну нека питања која би могла изазвати извјесно неповје-рење.“¹⁸

Једнако задовољство достигнутим степеном развоја билатералних односа изразио је и Сандро Пертини. Он је подвукао уверење да из-

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ АЈ, 837, I-3-а/44-66, Наставак разговора Председника Републике Јосипа Броза Тита и Председника Републике Италије Сандра Пертинија, 12. октобра 1979. године.

међу две државе не постоје непремостиви проблеми, те да се евентуална спорна питања могу решити на нивоу министара спољних послова или шефова држава.¹⁹

Италијански министар спољних послова Франко Марија Малфати, који је оба дана присуствовао самиту Тито–Пертини, изнео је више детаља о којима је претходно разговарао са шефом југословенске дипломатије Јосипом Врховцем. Малфати је значајан део излагања посветио италијанском односу према проширењу Европске економске заједнице, као и односу Југославије и ЕЕЗ. Подвукао је сагласност Италије за улазак Шпаније и Португалије у Европску економску заједницу и подршку коју она даје регулисању односа Југославије и ЕЕЗ: „Италија је сагласна да у Заједницу уђу и те две јужноевропске земље (Шпанија и Португалија – П. Д.), иако смо свесни да ћемо у дискусији о уласку поменутих земаља у у ЕЕЗ наићи на велике проблеме. (...) Европска економска заједница, као и Италија, као чланица ЕЕЗ, раде на томе да ЕЕЗ буде отворена, да не буде протекционистичка, егоистичка. То је задатак који мора да преузме ЕЕЗ у односу на земље у развоју. Отвореност Европске економске заједнице према јужним земљама Европе повлачи за собом и питање осталих средоземних држава. Из тога произилази и веома позитиван став који има Италија у односу на преговоре између Југославије и Европске економске заједнице. Наша је жеља да што пре дође до позитивног закључења уговора између Југославије и Европске економске заједнице.“²⁰

Југословенски извори говорили су, међутим, и о извесној скепси Рима у погледу повезивања Југославије са Европском економском заједницом. У већ цитираном документу Службе за спољнополитичка питања Кабинета председника Републике наведено је да се Италија начелно залаже за „успостављање равноправних односа између Европске економске заједнице и Југославије“ и да такав став образлаже политичким и економским значајем Југославије за ЕЕЗ. Ипак, у документу је изнет и податак да је Италија, под утицајем њених привредних кругова, „често на форумима ЕЕЗ испољавала и резерве код конкретних будућих односа Заједнице и Југославије“.²¹

У наставку разговора Малфати је навео да су он и Врховец констатовали да билатерални односи представљају пример добре сарадње,

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ АЈ, 837, I-3-a/ 44-66, Кабинет председника Републике – Служба за спољнополитичка питања – Информација о политици Италије и југословенско-италијанским односима поводом званичне пријатељске посете председника Републике Италије Сандра Пертинија, Београд, 7. октобра 1979.

без обзира на различиту спољнополитичку усмереност две земље – италијанску припадност НАТО-у и југословенску улогу у покрету не-сврстаних. Малфати је додао да је са југословенским шефом дипломатије разговарао и о интензивирању трговинске размене две земље, те да је постигнута сагласност да се економска размена уравнотежи.

Ипак, италијански шеф дипломатије указао је на постојање извесних отворених питања између две земље, као нпр. питање риболова у троуглу тршћанског залива. Изразио је жељу италијанске стране да се унапреди настава на италијанском језику у Истри. Наговестио је, додуше уопштеним дипломатским вокабуларом, и спремност италијанске стране да се побољша статус мале хрватске заједнице у региону Молизе. Италијански дипломата је изразио и саучешће својим југословенским саговорницима поводом земљотреса у Црној Гори, који се догодио 15. априла 1979. и најавио материјалну помоћ Италије у санирању последица земљотреса.²²

У свом одговору на излагање министра Малфатија, шеф југословенске дипломатије Јосип Врховец подвукао је заједнички став две државе о могућем решењу кризе у Кампућији, као и „доста сличан приступ по битним питањима европске сарадње и безбједности“. Попут Малфатија, и Врховец је значајан простор у свом наступу дао питању Европске економске заједнице и односу Југославије са тим међународним ентитетом. Југословенски министар спољних послова поздравио је италијанска уверавања да ће Рим помоћи у регулисању сарадње Југославије и Европске економске заједнице, што је у том тренутку био важан циљ југословенске спољне политике: „Ми смо, са наше стране, посебно истакли да као несврстана земља, имајући у виду позицију несврстаних и неутралних земаља Европе, желимо посебно указати на примјер да снажни интеграциони процеси у Европи не постану затворени кругови, који би изазивали тешкоће и негативности у европским размјерама. По нашем увјерењу, ако би та тенденција јачала, онда би се заправо на мала врата поново вратила подјела Европе са несатгледивим последицама.

Ми смо са задовољством саслушали објашњење о интенцијама италијанске владе по том питању, што је министар и овдје кратко изнео, да је њихова главна преокупација да се путем интеграције отварају и шире повезују, а не затварају. Ми смо, у оквиру начелног испитивања тог проблема, такође са наше стране истакли примјер Југославије, тј. њених конкретних односа са Европском економском заједницом.

²² АЈ, 837, I-3-a/44-66, Наставак разговора Председника Републике Јосипа Броза Тита и Председника Републике Италије Сандра Пертинија, 12. октобра 1979. године.

Био сам ту мало критичан, па сам рекао да веома позитивне политичке декларације које долазе од Европске економске заједнице, у односу на сарадњу са Југославијом, нажалост, немају исти израз и у склопу европских односа. Наравно, ми разумемо економске тешкоће са којима се Заједница у цјелини, а и поједине чланице боре и срећу, јер економски проблеми су данас универзални проблеми свијета. Али, ипак мислимо да рјешавање тих питања на релацији Европска економска заједница и Југославија, није довољно ефикасно и довољно брзо. Ми ту нашу критичност истичемо, заправо са позитивном намјером, тј. да проблеме који постоје рјешавамо у оквирима ширења сарадње, а не у оквирима рестрикција и смањења сарадње.

Ми смо са великим задовољством саслушали став господина министра (Малфатија – П. Д.), да Италија има позитиван однос према томе и да ће се залагати у позитивном правцу рјешавања тог питања.²³

У току даљег излагања Врховец је известио Броза и Пертинија да су двојица шефова дипломатија констатовали успешан развој билатералних односа, да се они заснивају на „односима пуне равноправности, узајамне користи и великом степену узајамног поштовања и разумијевања“. Врховец је додао и да оба министра у развоју југословенско-италијанских односа виде „значајан елемент стабилности у том дјелу Европе и значајан стимуланс за позитивна кретања у Европи као цјелини“. Указао је на интерес југословенске стране да се Осимски споразум у потпуности спроведе и поновио стару фразу о потреби да националне мањине, у овом случају италијанска заједница у Југославији, те словеначка и хрватска мањина у Италији, буду мост између две земље. Када је реч о проблему школовања припадника италијанске националне мањине у Истри, који је током самита поменула италијанска страна, Врховец је оценио да југословенски систем стимулише развој свих мањина, укључујући и италијанску. Ипак, Врховец је изнео став да би унапређењу школства италијанске мањине у Истри могла да допринесе и Италијанска унија (L'Unione degli italiani dell'Istria e di Fiume). На крају свог излагања изразио је захвалност италијанској страни на солидарности у вези са разорним земљотресом у Црној Гори.²⁴

Дискусију две делегације другог и последњег дана самита Тито–Пертини закључила су два председника. Југословенски лидер је оценио да су односи две земље добри, те да би требало да буду још интензивнији и тиме допринесу стабилизовању ситуације у Европи. Пертини је нагласио да треба наставити „овим путем“, те да је сарадња две земље,

²³ Исто.

²⁴ Исто.

које су припадале различитим међународним групацијама (НАТО и покрет несврстаних) важна, не само за „стабилизацију у медитеранском базену“, већ и за међународну политику уопште.²⁵

*

Дводневни самит председника Југославије и Италије, Јосипа Броза Тита и Сандра Пертинија, био је јасан показатељ унапређења односа две земље, које је било омогућено разрешењем италијанско-југослованског граничног спора споразумима из 1954. и 1975. године. Дискусије два председника и чланова две делегације демонстрирале су жељу обе стране за даљим развојем билатералних односа, при чему је нагласак дат питању мањина у односима две земље. Поред билатералних тема, на југословенско-италијанском самиту разматрана су и тада актуелна глобална питања, попут детанта, споразума у Кемп Дејвиду, ситуације у Индокини, улоге покрета несврстаних. Дискусија је показала висок степен сагласности две стране о важним спољнополитичким темама, без обзира на припадност Италије и социјалистичке Југославије различитим међународним савезима.

Записници са састанака Јосипа Броза и Сандра Пертинија, који су одржани у Београду 11. и 12. октобра 1979, важан су извор за анализу стања односа Југославије и Италије крајем седамдесетих година, али откривају и ставове Београда и Рима о тада најзначајнијим међународним питањима. Посебан значај овим документима даје чињеница да је до сусрета два председника дошло на самом крају Брозовог живота. Отуда се и ставови које је тада изнео могу сматрати и својеврсним политичким тестаментом југословенског лидера.

²⁵ Исто.

Summary

Petar Dragišić, Ph. D.

SFRY – Italy: Tito’s Final Contribution to the Bilateral Cooperation

The resolution of the territorial dispute between Italy and Tito’s Yugoslavia, as a result of the London and Osimo agreements in 1954 and 1975 respectively, paved the way for improving the Yugoslav-Italian relations. The process of normalization encouraged close political and economic cooperation between the two countries as well as considerable Italian cultural influence in Yugoslavia. Besides, the Yugoslav-Italian rapprochement was reflected in frequent high-level contacts between the political elites of Yugoslavia and Italy during the 1960s and 1970s.

During his visit to Yugoslavia, in October 1979, the Italian president Sandro Pertini discussed with the Yugoslav party and state leader, Josip Broz Tito, the most important aspects of the Yugoslav-Italian relations as well as the burning global issues, such as the situation in the Middle East and Indochina, the détente, the non-alignment as well as the Italian role in the European Economic Community.

The transcripts of the conversations between the two veteran politicians and their teams, which took place on 11 and 12 October 1979, indicate the highest level of mutual cooperation as well as their similar attitudes towards a broad spectrum of global topics, such as the détente, the Non-Aligned Movement, the situation in the Middle East and Indochina. The two presidents signaled their readiness to settle the remaining disputes between the two countries, in particular concerning the rights of the Italian minority in Yugoslavia as well as the Croatian and Slovenian communities in Italy. Pertini and Tito expressed satisfaction with the improvement of the relations between Yugoslavia and Italy despite their opposite ideological preferences and their participation in the different global coalitions – the North Atlantic Alliance and the Non-Aligned Movement respectively.